

מעשה אבות סימן לבנים :

עימות יעקב ועשיו ; דורון, תפלה, מלחמה

[פרשת וישלח – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" שיחה 1.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

תקציר

- 1] חובת ההשתדלות הטבעית
- 2] מקדימים הכנות למלחמה לתפילה
- 3] עון יעקב בהתקרבות יתרה לעשיו
- 4] נכסי חוץ לארץ אין בהם ברכה
- 5] חובה להקדים תפילה לכל השתדלות
- 6] לא להלחם באויב עד כלותו

הרמב"ן מלמד אותנו: "כל מה שאירע לאבות, סימן לבנים". (בראשית יב,ו; יד,א; לב,ד; ובהקדמתו לספר שמות) ולכן רבנו הקדוש היה מעיין בפרשתנו לפני כל התעסקות ומשא ומתן שלו עם אנטונינוס. (בי"ר עה, ה) מסופר כי פעם אחת, הוא לא עיין בפרשתנו, וניזוק בענייניו עם הרומאים. (בי"ר עה, טו) ולכן, טוב נעשה עם נלמד גם אנו, לפי מדת קט שכלנו.

יעקב אבינו הוכה אימה ופחד "ויירא ויצר לו". כבר פירש מהר"י אברבנאל הלשון הכפולה שהיה צר ליעקב על עצם פחדיו (=חוסר בטחון) וכמ"ש ב"אמונה ובטחון" המיוחס לרמב"ן.

רש"י (לב, ט) מביא שיעקב התכוון על ידי **דורון** ("ותעבור המנחה לפניו"), **תפילה** ("אלהי אבי אברהם") וגם **למלחמה** ("ויהיה המחנה הנשאר לפליטה"). אבל הרב שעוועל בהערותיו לרש"י מציין כי בתנחומא-ישן הגירסא מקדימה **תפילה לדורון**, ודלא כמ"ש רש"י. אלא נ"ל כי רש"י סבור שהמדרש לא דייק בסדר הדברים, כי ראינו לפי סדר המקראות שלמעשה התכוון למצב **מלחמה** בראשונה (פסוק ה), מחמת פקוח-נפש. ורק אח"כ הוא הקדים תפילה לדורון, כמו שתמיד צריכים להקדים תפילה לפני ההשתדלות הטבעיות (חוץ ממקרי פקוח נפש). אמנם בדיבורו של יעקב היה לו להקדים "דורון" (כי הרי קיוה להתפייס אתו) "דאתחולי בפורענותא לא מתחליני" (בי"ב קח).

1+2] חובת ההשתדלות הטבעית

ב"ה לימודים גדולים אנו לומדים כאן.

[א] ראשית, חובת ההשתדלות הטבעית (כמ"ש ר' בחיי, תחילת פי' שלח). בדין עזרה-לזולת מפורש במשנה: "הלך וישב לו ואמר 'הואיל ועליך מצוה, אם רצונך לפרוק, פרוקי פטור'; שנאמר עזוב תעזוב עמו!" (בי"מ לב). ומוסיף ה"שפת אמת" (פרשת וישלח, תרס"ד): "וכן המדה למעלה (אצל ה') וכן אמר יעקב... וידע שצריך הכנה שלו עד מקום שידו מגעת... ואז 'עמו אנכי בצרה'. עכ"ל. כלומר, ה' עוזר למי שעסק בהשתדלות הטבעית והתכוון כראוי. ודאי שהיתה סיבה צודקת ליראתו של יעקב.

[ב] "וירץ עשיו לקראתו ויחבקהו, ויפול על צואריו וישקהו" (לג, ד). מפרש רש"י בשם חז"ל: "אמר רשב"י בידוע שעשיו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו". **ולכאורה, מה רע בכך? אלא**, רבי יוסף-דב סולובייציק ("בית הלוי") על פרשתנו כותב: "הצילני נא מיד אחי מיד עשיו". מדוע היה צריך לפרט, והרי היה לו בסך הכל רק אח אחד? אלא שיש סכנה בין אם הוא בא בתור 'עשיו' להלחם, ובין הוא בא כאח, להתקרב. וכן לדורות, כשיאמר שרצונו לשבת עם יעקב בשלוה, כוונתו בזה להרחיק את יעקב מעבודת ה'. זאת אומרת יש כאן חיבוק הדוב המוחץ את כל הצלעות. ואם אמנם המלאך שהתגושש בלילה הקודם לא הצליח להכניע את יעקב, אבל מכל מקום "ויגע בכף ירכו". ומסביר רמב"ן שפגע בדורות שיצאו מחלציו.

אנו רואים מהנסיון שהגויים פגעו בנו בארצות המצוקה, אבל יותר מזה פגעו בנו בארצות הרווחה (שם אחוזי ההתבוללות כהיום עברו כבר 50). ולכן, "מעשה אבות סימן לבנים" - יש גם לנו להתכונן לדרכי פיוס (=בכדי למתן את פראיות האנטי-שמיות), וכן לטכס עצות כיצד להציל שארית הפליטה. ועל הכל: תפילה!

ג] בחלק ששמו "דורון" ופיוס, אנו מוצאים שלהצעת עשיו "נסעה ונלכה ואלכה לנגדך", יעקב "הרחיב לו הדרך" (ע"ז כד:). - "עד אבוא אלא אדוני שעירה". כלומר, אין למהר להיכנס לשום התקשרות וידידות-אסורה. הרשב"ם (סוף פ' וירא) מפרש כי חרה אפו של הקב"ה על שאברהם כרת ברית עם יושבי ארץ כנען, וזה שגרם לו אותו הצער העצום של הבאת יצחק לעקידה (ע"ע עונשים נוספים בב"ר נד, ז). ובכן: "וישתחו ארצה ז' פעמים עד גשתו עד אחיו" (ג, א). מפרש "העמק דבר": עד ולא עד בכלל. ומשום הכי היה טווח מקום של 'יורץ עשיו לקראתו' עד שהגיע אל יעקב. זאת אומרת גם יעקב התקרב רק במדה מסוימת. ולכן ממשיך הנצי"ב (פסוק ט"ו) כאשר יעקב סרב לקבל ליווי של אנשי עשיו: "כי תהיה חברתם עלי למשא, הבין מזה עשיו שהתחברות יעקב עמו באהבה לא היתה אלא לצורך השעה ולא ברגילות, כאשר כן באמת "וישכון ישראל בטח, בדד עין יעקב" ועל זה הקפיד עליו עשיו, ברוגז מעט, ולא נפטר ממנו בנשיקה כמו שעשה לבן ליעקב" (ג, א) עכ"ל. מכאן שגישת ההתייחסות צריכה להעשות בגבולות- מסוימים.

3 - עון יעקב בהתקרבות יתרה לעשיו

יש מחז"ל שמותחים ביקורת על יעקב על התרפסות-יתרה לפני עשיו.

א. על שבעת ההשתחויות הללו הפסיד שבע אלו: אהל מועד, גלגל, שילה, נוב, גבעון, בית ראשון

ובית שני (י"מדרש הגדול", לג, ג והשווה ב"ר נד ז' כבשות).

ב. לפי זה מתאים מאד מה שהמזבח נמצא רק בחלקו של בנימין (זבחים נג:). "זאב יטרף" (מט, כז)

והיינו 'לוקוס' (סוכה נו: ע"יש רש"י) - בזכות שלא השתחוה בנימין ולא התרפס לפני עשיו (י"אגדת

אסתר" ג, מובא במהר"ל, "אור חדש", קכט). והיינו הנאמר בספרי (דברים לג), מפני שבנימין הוא היחיד מכל

השבטים שנוולד בא"י (המבין יבין כי הא בהא תליא. עיין הנצי"ב, "הרחב-דבר" על בראשית לג). ולכן חז"ל כינו

ההגזמה בענין זה של התפייסות מצד יעקב: "מעין נרפץ" (ב"ר עה).

4 - נכסי חוץ לארץ אין בהם ברכה

ויש מקום לבאר נתינת הדורון הגדול הזה לעשיו, והוא שיעקב אמנם הרויח רכוש זה בבית לבן בחו"ל,

אבל הוא לא רצה לבסס את משקו הכלכלי בא"י על כך, כי "נכסי חו"ל אין בהם ברכה" (עיין רש"י על

בראשית מו, וזהו המובא בב"ר עד).

[אמר התלמיד. לבאר עניין זה, נסיף, מנין לו ליעקב שבמעות חו"ל אין ברכה? ונראה לומר לפי הכתוב מה שהבטיחו ה'

בתחילת פרשת ויצא "והשיבותיך אל האדמה הזאת... עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך", שקודם יושיבו לארץ

ואח"כ יתקיימו בו בירכות ה'! מכאן הבין יעקב שברכת ה' תחול דווקא בנכסי א"י, אך במה שרכש בהיותו בפדן ארס, בזה

לא תהיה סגולת הברכה, שפירושה, מה שהממון מתרבה ומוסיף ברכה, אלא יעמוד וישאר עד שייגמר. זהו פשט "נכסי

חו"ל אין בהם ברכה", כלומר אותה ברכת ה', וכאמור. / וכן י"ל אצל אברהם - "ולבני הפילגשים... נתן אברהם מתנות".

וברש"י שם, כל מה שקיבל מפרעה ואבימלך נתן להם לפי שלא רצה ליהנות. ואומנם אכן ניתן לומר כי הטעם הוא משום

"שונא מתנות יחיה", אך לפי דרכינו ניתן לומר מפני שהוא כסף חו"ל. ואם תקשה הלא אבימלך גר בגרר, והיא הרי בחבל

פלשתים, הכלול בארץ? כבר כתב רש"י על דרישת ה' מיצחק כשירד לגרר בדרכו למצרים, "גור בארץ הזאת" - "אע"פ

שאינה חשובה כארץ ישראל שאינה מז' עממין (שהר פלשתים אינם נמנים ביניהם)" (רש"י זה נמצא על פסוק וזרע יצחק

בארץ ההיא"]

5 - חובה להקדים תפילה לכל השתדלות

גם בפעולתו של "מלחמה", רבות עלינו ללמוד מהפרשה.

מהר"ל כותב: "אין ראוי לשפח את ישראל בכח ובגבורה אנושית. רק על גבורה אלוהית" (ניצח ישראל, סוף פי"ח). ולכן הוא מפרש צורך נס השמן בחנוכה (כי בלאו הכי, טומאה הותרה בציבור) לבל יתלו הצלחתם ב-יפוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה' (י"על אגדות" א/ד, "נר מצוה", כב). ולכן חשוב מאד שהאדם יקדים תפילה לצרה, בכדי שידע מה היא סיבת כל מאורעותיו. הרי ישעיה הנביא מטיף מוסר נגד התולים ישועתם בביצורים ומגדלים: "ומקנה עשייתם בין החומות... ולא הבטתם אל עושיה; ויוצרה מרחוק - לא ראיתם!" (ישעיה כב, יא עיי"ש רש"י ורד"ק).

זאת ועוד. עת שפלאך-של-עשוי התגושש עם יעקב ולא יכול לו, בזכות מה ניצול יעקב? מפרש ר"ע ספורנו (לב, כו) "לרוב דבקותו תמיד בשי"ת במחשבה ובדיבור". והיינו דברי ר"ח וולוז'ין שכתב (נפש החיים ג"ב) – "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, להסיר ולבטל מעליו מדת הדין שלא תוכל לשלוט עליו, כשהאדם קובע בלבו: "הלא ה' הוא האלהים ואין עוד מלבדו שום כח בעולם... והכל מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש, ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם" (והוא מביא ראיות מן חולין ז, וכן זהר א"ב: עיי"ש).

6 - לא להלחם באויב עד כלותו

הנצי"ב מבאר שיש חיוב להשאיר פתח פתוח לשלום עם הגוים, ויעקב נענש על שהמשיך להתגושש עם שרו-של-עשיו, אחרי שהלה ניסה להפסיק (י"העמק דבר", לב, לב). ויש לסמוך ענין זה לדין המובא ברמב"ם שכאשר צרים על עיר האויב, שיש להשאיר צד רביעי פתוח (הלי' מלכים ז/ו). הרמב"ן ביאר 2 טעמים לזה בהשגותיו לסי' המצוות, השגה ה - א] להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו; ב] שלא יתעצמו נגדנו בכל עו"ז. [פירוש. דהיינו מזה שיראו שאין להם מנוס והקרוב הוא לחיים ולמוות ישנסו מתניהם להילחם בחירוף! מה שאין כן כשמשאירים דרך להימלט ולנטוש המערכה - עובדה זו תביא לכך שגם בשעת הקרב לא יילחמו עד כלות נשימה, וממילא עובדה זו תביא לניצחוננו]

הרי לימודים יקרי ערך גם בענין הושטת יד לשלום, גם להתכוננות למצב חמור של מלחמה, ומעל לכל: "להקדים תפילה לצרה" (סנהדרין מד:).

בכל דור ודור, עלינו ללמוד ממעשי אבותינו, למען נלך בדרכי הקב"ה.